

Sota la creu del Valle de los Caídos hi ha enterrades més de 33.800 persones, combatents i represaliats de la Guerra Civil, i de tots dos bàndols. Des de l'Ebre es van traslladar més de 4.000 restes humanes provinents de l'exhumació de fosses que va promoure el Ministeri de Governació a partir de 1959. Moltes de les restes es van traslladar sense consultar cap familiar.

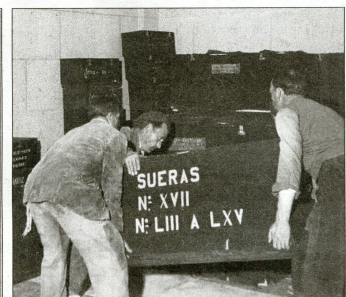
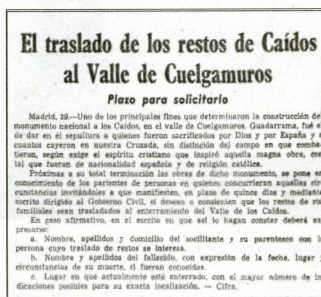
La fossa més gran del franqu

Terres de l'Ebre Andreu Prunera

Les restes del general Franco ja no són al Valle de los Caídos. Després de quinze mesos de tràmits i hores i hores de debat a televisió, les despulles del dictador s'han traslladat al cementiri de Mingorrubio, a Madrid. Lluny de quedar örfe, les criptes del Valle de los Caídos segueixen custodiant les restes humanes d'uns 33.800 cossos d'excombatents i represaliats de la Guerra Civil Espanyola. D'estos, es calcula que uns 7.000 van arribar de tot Catalunya i prop de 4.000 van sortir de les Terres de l'Ebre cap al Mausoleu.

El 1959, algunes de les fosses que s'havien omplert durant la Guerra amb els cossos dels combatents a les portes dels cementiris o en camps abandonats es van tornar. Feia quasi vint anys que havia acabat la guerra i el 23 de maig del 1958, el ministre de Governació enviava una resolució als governadors civils de tot l'Estat on els demanava la localització de diferents indrets on s'havien enterrat combatents de la 'Cruzada' i represaliats del conflicte. La voluntat era que fossin enterrats al Valle de los Caídos, la gran obra de Franco, que estava ja a punt de finalitzar després de més de divuit anys d'obres a la zona de Cuelgamuros. El mateix any apareixien en premsa els primers anuncis notificant a les famílies el trasllat de les restes humanes de les fosses cap al Valle, i també la possibilitat de fer trasllats voluntaris de represaliats cap al gran mausoleu. Fins i tot s'obren les portes als excombatents republicans. El requisit indispensable sols era un: només s'hi enterrarien catòlics. Els moros es queden sota terra.

Els dos bàndols havien enterrat els seus morts amb la idea que les restes es poguessin recuperar després del conflicte. El director tècnic del Consorci Memorial dels Espais de la Batalla de l'Ebre, David Tormo, assegura que "s'ha popularit-

Imatge del Valle de los Caídos. Les imatges de sota, d'esquerra a dreta, l'arxiu de Batea, un anunci de *La Vanguardia* de l'època amb els requisits per al trasllat de cossos al Valle de los Caídos i la recepció de les caixes amb les restes. ACN, CEDIDES I QUERALT SOLÉ

LA DADA

Prop de 4.000 restes humanes van sortir de l'Ebre cap al Valle de los Caídos

zats la concepció que els enterraments es felen de forma caòtica, conjuntament i sense cap cura, però realment no és així. Tant un bàndol com l'altre van enterrar els seus morts amb la voluntat que es poguessin recuperar els cossos un cop passada la Guerra". "En la ma-

joria de casos, els enterrats es recollien en llistes que es guardaven després als ajuntaments, i algunes es van conservar fins anys després de la Guerra", assegura.

La doctora en història i professora de la Universitat de Barcelona, Queralt Solé, ha referenciat milers de morts que van ser traslladats des de Catalunya a l'obra *El secret del Valle de los Caídos*, i que consten a l'Arxiu General de l'Administració, a Alcalá de Henares. "La demarcació de l'Ebre és la que més morts va traslladar, a causa dels combats de la Batalla de l'Ebre i l'alt nombre de baixes". En concret, Solé referencia que

van ser traslladades al Valle de los Caídos un total de 1.172 restes provinents de Bot, 82 de Gandesa, 47 de Paülis, 538 de Vilalba, 21 de Masenverge, a les quals se sumarien unes 700 d'Horta de Sant Joan i unes 300 de Batea.

El tracte dels cossos, la identificació i l'enviament al Valle de los Caídos no va ser per a tots igual i la discriminació va ser, un cop més, entre vencedors i vençuts. "Hi va haver una diferència de tracte evident, i es pot veure als arxius. Mentre els vencedors van ser identificats i les restes òssies van ser enviades amb les caixes de

fusta que marcava el Ministeri i identificats amb nom i cognoms, filiació i procedència; en el cas del bàndol republicà les caixes molts cops foren omplertes sense cap llista adjunta i sense identificar de cap manera les restes", recull Queralt Solé al seu article 'El valle de los Caídos: la fossa comuna més gran de la Guerra Civil'.

Segons instruccions del Ministeri de Governació, les restes humanes es dipositaven en caixes negres, de 60x30x30 cm en el cas de restes humanes individuals i identificades, i de 120x60x30 cm en el cas de restes col·lectives sense possibi-